

Jean Antoine Houdon,
Diana, aktualna fotografia
rzeźby, fot. Piotr Ceraficki

THE VIENNA VICTORY OR THE RETURN OF THE MARBLE GODDESS

Since the end of the 18th cent. until the breaking out of World War Two, the marble bust of Diana by Jean Antoine Houdon was the pride of the art collection amassed by King Stanislaus Augustus in the Warsaw Palace on the Water. In 1940 the sculpture by Houdon was deposited by the German occupying authorities in the building of the National Museum in Warsaw, from which in November 1940 it was taken to Kraków, the seat of the General Governor. The fate of the object remained unknown until May 2015, when the Ministry of Culture and National Heritage located the sculpture at the im Kinsky auction house in Vienna. After the intervention of the Ministry of Culture and National Heritage, the work was withdrawn from auction. A few months' negotiations involving e.g. the Ambassador of the Republic of Poland Artur Lorkowski and foreign partners of the Ministry of Culture bore fruit in the form of returning the sculpture to Łazienki in November 2015.

*Snycerz był zatrudniony Dyjany lepieniem.
Stała już czysta, cała, miesięcznym promieniem
Świecąca z oczu; brakło już tylko na głowie
Położyć srebrną, jasną skrę – księżycza nowie*

Juliusz Słowacki,
*Snycerz był zatrudniony
Dyjany lepieniem...¹*

KATARZYNA ZIELIŃSKA

WIKTORIA WIEDEŃSKA CZYLI POWRÓT MARMUROWEJ BOGINI

Dianę – rzymską boginię lasów, zwierząt, księżycy i płodności, już od VI w. p.n.e. utożsamianą z grecką Artemidą – upodobał sobie szczególnie francuski rzeźbiarz Jean Antoine Houdon (1741–1828). Ten działający głównie w Paryżu twórca posągów mitologicznych i alegorycznych, uznawany był za wybitnego portrecistę dzięki wyjątkowej umiejętności psychologicznej charakterystyki modela. Houdona ceniono za realizm i prostotę kompozycji. Wśród wielu posągów Diany, które wyszły spod je-

go dłuta, najstynniejszy znajduje się obecnie w National Gallery of Art w Waszyngtonie.

Niemal bliźniacze marmurowe popiersie Diany autorstwa Jeana Antoine'a Houdona stanowiło ozdobę kolekcji sztuki króla Stanisława Augusta Poniatowskiego w Pałacu na Wodzie już od końca XVIII w. Zwrócona w prawą stronę sylwetka ukazana została bez rąk, z ramionami. Pomiedzy piersiami widoczny jest szeroki pas od kołczanu – atrybutu bogini łowów. Jej głowę zdobi diadem w formie dwóch półksiężyców, podkreślający lunarny charakter bóstwa. Falowane włosy Diany spięte są z tyłu.

Rzeźba figurowała w Katalogu dzieł marmurowych, gipsowych i terakotowych należących do Jego Wysokości Króla (franc. Catalogue des Ouvrages en Marbre, Plâtre, Terre cuite

appartenant á Sa Majestéle Roi) z 1795 r., sporządzonym przez słynnego malarza Marcella Bacciarellego. Numer widoczny przy pozycji inwentarzowej wskazuje, że dzieło znajdowało się w przedpokoju Galerii Obrazów. W powyższej księdze widnieje również dopisek z 1817 r. potwierdzający obecność obiektu w Łazienkach w tamtym okresie². Rzeźba pozostawała w Łazienkach do 1915 r. Wówczas wraz z tysiącami innych dzieł sztuki została wywieziona przez carską administrację do Rosji, co zostało odnotowane w ówczesnej publikacji dotyczącej mecenatu Króla Stanisława Augusta³.

Obiekt powrócił do Łazienek w 1922 r. na mocy postanowień traktatu ryskiego, podpisanego między Polską a Rosją i Ukrainą w Rydze w 1921 r. i kończącego wojnę polsko-bolszewicką. W dokumentacji Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 1922 r. zachował się protokół otwarcia skrzyni z rzeźbą, na którym widnieje także nowo nadany numer inwentarza Łazienek: 0927⁴. Popiersie jest wymieniane w opublikowanej rok później pozycji Łazienki Królewskie autorstwa Lecha Niemojewskiego. Zdobiło wówczas na powrót wnętrze pałacowego przedpokoju (franc. *antichambre*)⁵.

W monografii pałacu wydanej w 1930 r. marmurowy biust autorstwa Houdona wzmiankowany jest już jako element wystroju Galerii Obrazów Pałacu na Wodzie. Tu również przywołana została data powstania dzieła: 1780 r.⁶. W Inwentarzu Łazienek Królewskich z 1937 r. widnieje ono pod numerem: II-a-5⁷. Wówczas rzeźba eksponowana była nadal w Galerii Obrazów. Potwierdzeniem tego stanu rzeczy są zachowane przedwojenne fotografie rezydencji, gdzie na końcu amfilady sal widoczna jest *Diana* posadowiona na cokole. Popiersie wymienione zostało także w powojennej publikacji Tadeusza Mańkowskiego z 1948 r., gdzie autor przedstawił stan wiedzy z 1939 r., ilustrując wzmiankę fotografią obiektu⁸.

W czasie II wojny światowej Łazienki zostały zajęte przez okupacyjne władze niemieckie. W 1940 r. rzeźbę Houdona złożono w gmachu Muzeum Narodowego w Warszawie. W zachowanym w Archiwum MNW dokumencie poświadczającym odbiór dzieł sztuki popiersie zostało ujęte jako „głowa Diany Houdona”⁹. W listopadzie 1940 r. wraz z pięćdziesięcioma sześcioma obrazami z Galerii Obrazów w Łazienkach zostało spakowane do skrzyni o numerze 109 i wywiezione do Krakowa – siedziby Generalnego Gubernatora (w dokumentacji błędny zapis nazwiska artysty jako „Hondon”)¹⁰.

Obiekt po wojnie uznano za zaginiony. W 1958 r. umieszczony został wraz z fotografią w katalogu *Straty wojenne Polski w dziedzinie rzeźby*, opracowanym przez Biuro Rewindykacji i Odszkodowań Ministerstwa Kultury i Sztuki¹¹. Dzieło zare-

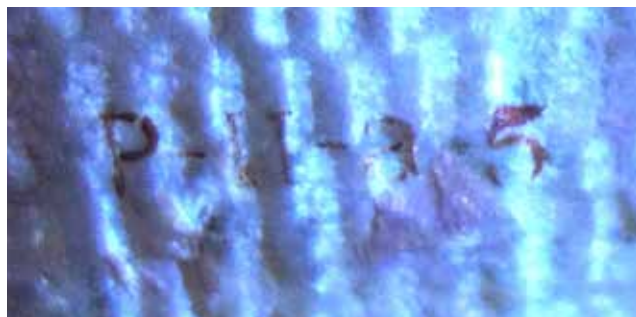

Fotografia *Diany* z Katalogu Aukcyjnego nr 107 „Antiques” domu im Kinsky w Wiedniu, poz. 0886

jestrowano w bazie danych dóbr kultury utraconych w wyniku II wojny światowej, prowadzonej przez Departament Dziedzictwa Kulturowego w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Karta obiektu została także udostępniona na stronie internetowej ministerstwa poświęconej stratom wojennym www.lootedart.gov.pl. Popiersie *Diany* trafiło również do bazy *Stolen Works of Art* prowadzonej przez Interpol.

Losy zabytku pozostawały nieznanne do maja 2015 r., kiedy to pracownicy Wydziału Strat Wojennych MKiDN zlokalizowali rzeźbę na aukcji antyków w domu aukcyjnym Im Kinsky w Wiedniu. Co ciekawe, w nocy katalogowej bardzo szczegółowo opisano pochodzenie zabytku, identyfikując go jako obiekt pochodzący z Łazienek Królewskich w Warszawie. Po interwencji resortu kultury dzieło zostało wycofane z aukcji i udostępnione do badań ekspertowi z Muzeum Narodowego w Warszawie.

W wyniku oględzin dokonanych w Wiedniu 10 czerwca 2015 r. udało się jednoznacznie potwierdzić tożsamość obiektu z poszukiwanym dziełem. Identyfikację rzeźby przeprowadzono na podstawie szczegółowej analizy żyłkowania marmuru, które okazało się identyczne na fotografii archiwalnej oraz na okazanej rzeźbie. Szczególnie dobrze widoczne jest ono na prawym ramieniu, prawej piersi oraz części pasa na

Fotografia rzeźby w promieniach UV, widoczne oznaczenie własnościowe Państwowych Zbiorów Sztuki (nr inwentarza P-II-a - 5), fot. Ewa Ziemińska

kołczan na wysokości piersi. Dwie charakterystyczne ciemne plamy w marmurze znajdują się z lewej strony na podbródku oraz na wewnętrznej części lewej piersi. Na fotografii archiwalnej można również dostrzec w powiększeniu niewielkie ubytki marmuru pośrodku, na wysokości klatki piersiowej przy pasie na kołczan, nieco powyżej pasa oraz w wewnętrznym kącie lewego oka postaci i tuż nad zewnętrznym kąciem oka. Te same ubytki w marmurze miała rzeźba okazana w domu aukcyjnym Im Kinsky. Ostateczne potwierdzenie tożsamości obiektu stanowi widoczny z tyłu, w dolnej partii rzeźby, naniesiony czerwoną farbą numer inwentarzowy Państwowych Zbiorów Sztuki.

Odzyskanie dzieła było możliwe dzięki współpracy resortu kultury z Art Recovery Group, działającą w tym przypadku w formule pro bono. Bezpośrednio zaangażowani w sprawę byli: dyrektor generalny grupy Christopher Marinello, dr Hannes Hartung, partner zarządzający w kancelarii prawnej Themis Partners oraz dr Andreas Cwitkovits, który zapewnił MKiDN obsługę prawną na gruncie austriackim. Sprawę udało się sfinalizować dzięki pomocy ambasadora RP w Austrii Artura Lorkowskiego oraz pracowników ambasady w Wiedniu, w szczególności konsula generalnego Andrzeja Kaczorowskiego. Dzięki dobrej woli dotychczasowego posiadacza popiersie Diany Jeana Antoine'a Houdona powróciło do Polski 12 listopada 2015 r.

PRZYPISY

¹ Juliusz Słowacki, *Snycearz był zatrudniony Dyjany lepieniem*, w: tegoż, *Dzieła. Pierwsze krytyczne wydanie zbiorowe*, t. 1., *Wiersze drobne*, Lwów 1909, wyd. Bronisław Gubrynowicz.

- ² Katalog dzieł marmurowych, gipsowych terakotowych należących do Jego Wysockości Króla (franc. Catalogue des Ouvrages en Marbre, Plâtre, Terre cuite appartenant à Sa Majesté le Roi), 1795, Archiwum Akt Dawnych, Archiwum ks. Józefa Poniatowskiego i Marii Teresy z Poniatowskich Tyszkiewiczowej, nr zespolu: 346 / 221; K. 20 poz. 2 oraz K. 105, poz. 41.
- ³ Władysław Tatarkiewicz, *Rządy artystyczne Stanisława Augusta*, Warszawa 1917, Wł. Łazarski, s. 70–71.
- ⁴ Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie; Wydział Sztuki; Rewindykacja z Rosji – protokoły otwarcia skrzyń z mieniem Łazienek Królewskich, Archiwum Akt Nowych, sygn. 2/14/0/7084, K. 141.
- ⁵ Lech Niemojewski, *Łazienki Królewskie*, Warszawa 1923, Departament Sztuki MWR i OP, s. 45–46, fot. b.n.
- ⁶ Stanisław Dunin-Karwicki, *Pałac Łazienkowski w Warszawie*, Lwów 1930, Książnica Atlas, s. 52 i 54.
- ⁷ Ministerstwo Kultury i Sztuki. Naczelna Dyrekcja Muzeów i Ochrony Zabytków. Biuro Rewindykacji i Odszkodowań. Spis Inwentarza Łazienek Północnych 1937, Archiwum Akt Nowych, sygn. 387/1, K.10, poz. 6.
- ⁸ Tadeusz Mańkowski, *Rzeźby zbioru Stanisława Augusta*, Kraków 1948, Polska Akademia Umiejętności, s. 28, tabl. nr 5
- ⁹ Spis przedmiotów przywiezionych z Pałacu Łazienkowskiego do Muzeum Narodowego w latach 1940–1941, Muzeum Narodowe w Warszawie, Archiwum, sygn. 718b, k. 5.
- ¹⁰ Informationsnotiz zur Erklärung der beiliegenden Verzeichnisse von Museumsgegenständen verfasst auf Anordnung des Herrn Beauftragten des Distriktschefs für die Stadt Warschau 02.11.1940, Muzeum Narodowe w Warszawie, Archiwum, sygn. 718b, k. 3–6, 73.
- ¹¹ Dariusz Kaczmarzyk, *Straty wojenne Polski w dziedzinie rzeźby*, Warszawa 1958, Ministerstwo Kultury i Sztuki, s. 180, poz. 931, Tabl. CCIII.

KATARZYNA ZIELIŃSKA

Absolwentka historii sztuki na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. W latach 2008–2013 pracownik Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie, w latach 2013–2014 zatrudniona na stanowisku Specjalisty ds. Badania Pochodzenia Zbiorów, od 2014 r. pracownik Wydziału Strat Wojennych w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Zajmuje się prowadzeniem spraw restytucyjnych ze szczególnym uwzględnieniem Rosji i krajów rosyjskojęzycznych.

Wnętrze Pałacu na Wodzie, *Diana* widoczna po prawej stronie, na tle okna, zdjęcie z 1933 r., fot. Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Zbiory Fotografii i Rysunków Pomiarowych